

ROBERT PICAULY

De mensgerichte markteconomie

Waarom groei niet genoeg is wanneer waardigheid, koopkracht en vertrouwen op het spel staan

We beoordelen een markteconomie vaak op groei, productiviteit, concurrentiekracht en innovatie. Dat is begrijpelijk. Zonder groei stagneert een samenleving. Zonder productiviteit kunnen lonen niet duurzaam stijgen. Zonder innovatie verliezen bedrijven hun voorsprong en wordt het moeilijker om de overheidsfinanciën houdbaar te houden.

Maar een markteconomie kan op papier goed presteren en toch tekortschieten in het leven van burgers.

Het bbp kan stijgen terwijl huishoudens zich financieel klem voelen zitten. De werkgelegenheid kan hoog zijn terwijl werk geen zekerheid of perspectief meer biedt. Markten kunnen efficiënter worden terwijl burgers minder autonomie, minder koopkracht en minder vertrouwen in instituties ervaren. In zo'n situatie groeit de formele economie, maar verzwakt de sociale legitimiteit van de markteconomie.

Een markteconomie blijft alleen legitiem wanneer zij burgers waardigheid, koopkracht, autonomie en perspectief biedt.

Dat betekent niet dat economisch beleid sentimenteel moet worden. Het betekent juist het tegenovergestelde. Economisch beleid moet de voorwaarden serieus nemen waaronder mensen kunnen handelen als verantwoordelijke burgers, werknemers, consumenten, spaarders, ondernemers en leden van een gemeenschap. Een markteconomie is niet alleen een mechanisme om middelen te verdelen. Zij is ook een sociale orde waarin mensen proberen een leven op te bouwen.

Daarom gaat economisch beleid niet alleen over groei. Het gaat ook over vertrouwen, uitvoerbaarheid en menselijke waardigheid.

De gangbare fout is dat markten worden behandeld alsof zij buiten instituties bestaan. In werkelijkheid wordt iedere markt gevormd door regels, prikkels, informatie en verwachtingen. Burgers ontmoeten “de economie” niet in een abstract model. Zij ontmoeten haar via lonen, prijzen, huren, hypotheeklasten, pensioenverwachtingen, energierekeningen, kinderopvangkosten, belastingen, publieke dienstverlening en de geloofwaardigheid van instituties.

Vanuit een agent-based lens is de economie geen abstracte machine, maar een interactie tussen actoren. Huishoudens reageren op prijzen, onzekerheid en inkomensverwachtingen.

Bedrijven reageren op marges, regelgeving, kapitaalkosten en arbeidsaanbod. Banken reageren op risicomodellen en kapitaaleisen. Pensioenfondsen reageren op fiduciaire plichten, beleggingsbeginselen en regels voor intergenerationele risicodeling. Overheden reageren op begrotingen, politieke druk en uitvoeringscapaciteit.

Elke actor kan rationeel handelen binnen zijn eigen rol. Toch kan de totale uitkomst vanuit het perspectief van de burger onredelijk worden.

Een huishouden kan meer werken en zich toch armer voelen omdat vaste lasten sneller stijgen dan het besteedbaar inkomen. Een bedrijf kan prijzen verhogen omdat inputkosten en financieringskosten toenemen. Een overheid kan burgers compenseren met tijdelijke maatregelen, maar pas nadat complexiteit het vertrouwen al heeft beschadigd. Een pensioenfonds kan prudent handelen binnen zijn mandaat, terwijl deelnemers toch onzekerheid ervaren omdat het systeem moeilijk te begrijpen is.

Zo ontstaat een feedbackloop. Stijgende kosten zetten huishoudens onder druk. Druk verzwakt vertrouwen. Minder vertrouwen vergroot de politieke vraag naar interventie. Interventie voegt vaak complexiteit toe. Complexiteit maakt uitvoering moeilijker. Slechte uitvoering verzwakt vervolgens het vertrouwen verder.

De echte vraag is daarom niet alleen wat beleid bedoelt, maar welk gedrag het systeem beloont.

Als het systeem kortetermijncompensatie beloont boven structurele weerbaarheid, worden burgers afhankelijk van politieke reparatie. Als het systeem compliance beloont boven uitleg, kunnen instituties formeel aan hun plichten voldoen terwijl zij hun legitimiteit verliezen. Als het systeem bezit van vermogen beloont maar werkenden blootstelt aan stijgende kosten van levensonderhoud, raakt de markteconomie verdeeld tussen wie profiteert van kapitaal en wie vooral prijzen ervaart.

Een mensgerichte markteconomie stelt een andere vraag: versterkt het economische systeem het vermogen van burgers om waardig te leven?

Die vraag kan praktisch worden gemaakt. Versterkt beleid de koopkracht niet alleen tijdelijk, maar ook structureel? Vergroot het autonomie, of maakt het burgers afhankelijker van complexe regelingen? Biedt het perspectief, of compenseert het slechts achteraf? Beloont het werk, sparen, ondernemerschap en verantwoordelijkheid? Maakt het instituties betrouwbaarder omdat besluiten begrijpelijk, uitvoerbaar en rechtvaardig zijn?

Dat is de institutionele toets.

Groei blijft nodig. Concurrentiekracht blijft nodig. Innovatie blijft nodig. Maar zij zijn niet genoeg. Zij moeten verbonden blijven met de geleefde werkelijkheid van burgers. Een land kan concurrerend zijn en toch sociaal broos worden. Het kan innovatief zijn en toch mensen zonder zekerheid achterlaten. Het kan begrotingsdiscipline tonen en toch vertrouwen verliezen wanneer burgers voelen dat regels geen herkenbaar menselijk doel meer dienen.

Een criticus kan zeggen dat dit economisch beleid te breed maakt. Markten moeten in die visie efficiëntie creëren, terwijl waardigheid en solidariteit thuishoren bij politiek of civil society.

Maar dat bezwaar mist hoe markten werkelijk functioneren. Markten verdelen al macht, risico, informatie en kansen. Zij bepalen al mede of mensen een huis kunnen kopen, vermogen kunnen opbouwen, een bedrijf kunnen starten, van baan kunnen wisselen, kinderen kunnen opvoeden of met vertrouwen met pensioen kunnen gaan. De keuze is niet tussen een neutrale markt en een gemoraliseerde markt. De keuze is tussen de menselijke gevolgen expliciet maken of verborgen laten.

Een mensgerichte markteconomie verwerpt markten niet. Zij verdedigt hun legitimiteit door ze opnieuw te verbinden met de mensen die zij behoren te dienen.

Dit verandert ook hoe we naar publiek beleid kijken. De staat moet niet het permanente reparatiemechanisme worden voor iedere marktuurkomst. Dat zou afhankelijkheid, complexiteit en politieke overbelasting creëren. Maar de staat heeft wel de verantwoordelijkheid om regels te ontwerpen waardoor markten sociaal legitiem blijven. Dat vraagt om stabiele instituties, duidelijke prikkels, betrouwbare uitvoering, langetermijninvesteringen, brede toegang tot vermogensvorming en bescherming tegen systemen die risico's op burgers afwentelen zonder hen controle te geven.

Hetzelfde geldt voor financiële instellingen. Banken, verzekeraars, pensioenfondsen en vermogensbeheerders zijn niet slechts technische intermediairs. Zij maken deel uit van de institutionele architectuur van de markteconomie. Hun besluiten beïnvloeden zekerheid, vertrouwen, investeringen, weerbaarheid en de verdeling van risico's over tijd. Wanneer financiële instellingen alleen in technische taal uitleggen, kunnen zij formeel voldoen terwijl zij sociaal tekortschieten. Wanneer zij kapitaalallocatie verbinden met menselijke uitkomsten, versterken zij zowel legitimiteit als verantwoordelijkheid.

De mensgerichte markteconomie rust daarom op een eenvoudig principe: markten zijn het sterkst wanneer zij verbonden blijven met menselijke waardigheid.

Dat principe is niet anti-markt. Het is juist pro-markt in diepere zin. Een markteconomie die het vertrouwen van burgers verliest, roept uiteindelijk correctie, beperking of tegenreactie op. Een markteconomie die waardigheid, koopkracht, autonomie en perspectief ondersteunt, kan dynamisch blijven omdat burgers blijven geloven dat het systeem hun een toekomst biedt.

De taak is niet om de markteconomie te vervangen.

De taak is om haar het vertrouwen waard te maken.